

Grzeszczak, Monika

Definicja kognitywna pojęcia demokracji w języku polskim

Etnolingwistyka 21, 69-84

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Monika Grzeszczak
(Lublin)

DEFINICJA KOGNITYWNA POJĘCIA DEMOKRACJI W JĘZYKU POLSKIM

Autorka podejmuje próbę zrekonstruowania rozumienia pojęcia DEMOKRACJA we współczesnym języku polskim metodą definicji kognitywnej, opartej na założeniach przedstawionych w pracach Jerzego Bartmińskiego (1988/2007). W celu odtworzenia wielostronnego i możliwie najpełniejszego, utrwalonego w języku i kulturze, obrazu omawianego pojęcia wykorzystuje trzy wzajemnie uzupełniające się typy źródeł: dane systemowe (S), ankietowe (A) i tekstowe, te ostatnie wyekscerpowane z tekstów prasowych, różnogatunkowych, zaczerpniętych z archiwum „Rzeczpospolitej” i „Gazety Wyborczej”.

W części ogólnej autorka szkicuje rozumienie demokracji, odwołując się do wypowiedzi politologów, socjologów, filozofów i językoznawców. W dalszej kolejności prezentuje w oparciu o badania nad nazwami wartości (m.in. nad symboliką kolektywną M. Fleischera) rangę omawianego pojęcia wśród polskich nazw wartości. W części szczegółowo-analitycznej wyodrębnia znaczenia leksemu *demokracja*, wydobyte na podstawie definicji słownikowych, tj. 1. ‘forma ustroju państwa’; 2. ‘państwo o takim ustroju’; 3. ‘forma rządów’; 4. ‘stronnictwo’/‘partia’/‘grupa społeczna popierająca demokratyczną formę (sprawowania) rządów’; 5. ‘forma organizacji życia społecznego’; 6. ‘prawa, swobody obywatelskie’. W dalszej części artykułu przyjmuje rozumienie demokracji w znaczeniu politycznym – jako formy ustroju państwowego, w którym obowiązuje określony sposób sprawowania władzy.

Na podstawie analizy trojkiego typu danych autorka wyodrębnia cechy definicyjne (bazowe) demokracji. Przyporządkowane one zostają poszczególnym aspektom analizowanego pojęcia. I tak. W aspekcie politycznym demokracja oznacza dla Polaków przede wszystkim *wolne wybory*, *wielopartyjność*, *praworządność* oraz zgodnie z etymologią – *władzę ludu*. W aspekcie ekonomicznym utożsamiana jest z *kapitalizmem* i *wolnym rynkiem*. W aspekcie społecznym o istocie demokracji stanowi szeroko rozumiana *wolność*, *konkretne wolności* i *swobody obywatelskie* (zwłaszcza *wolność słowa*) oraz *równość*. W aspekcie etycznym demokracja opiera się na wartościach, a jej nieodłącznym elementem jest przede wszystkim *sprawiedliwość* i *poszanowanie praw człowieka*.

I. Wstęp

W artykule podjęto próbę zrekonstruowania rozumienia pojęcia DEMOKRACJI we współczesnym języku polskim¹ metodą definicji kognitywnej, opartej na założeniach przedstawionych w pracach Jerzego Bartmińskiego (1988, 2007), zastosowanej na szerszą skalę w *Słowniku stereotypów i symboli ludowych* (SSiSL) (Bartmiński 2001: 28). Ten typ definicji nawiązuje do założeń semantyki kognitywnej. Jak pisze R. Grzegorzczkova (2001: 86) „Niewątpliwą wartością kognitywizmu jest ściśle powiązanie zjawisk językowych z problematyką antropologiczną, a więc ujęcie języka jako części mechanizmu poznawczego człowieka i jako formy tworzenia kultury. Struktura semantyczna języka odbija strukturę umysłu, kategoryzacja świata dokonuje się przez schematyzację i typizację, zjawiska ujmowane są za pomocą wyobrażeń mających swe źródła w biologicznej kondycji człowieka”.

Definicja kognitywna za „główny cel przyjmuje zdanie sprawy ze sposobu pojmowania przedmiotu przez mówiących danym językiem”. Korzysta z „utrwalonej społecznie i dającej się poznać poprzez język i użycie języka wiedzy o świecie, kategoryzacji jego zjawisk, ich charakterystyki i wartościowania” (Bartmiński 1988: 169–170). Obiektem opisu czyni „przedmiot mentalny” w całym bogactwie jego charakterystyki utrwalonej w językowym obrazie świata. Jest on projekcją (interpretacją), a nie odbiciem rzeczywistości, niezależnie od tego, że zwykle istnieje możliwość porównania go z przedmiotem rzeczywistym, dostępnym do świadectwu empirycznemu (tamże s. 170). Definicja kognitywna, uwzględniając treści poznawcze utrwalone w języku oraz sposoby ich strukturywania, odtwarza „subiektywny sposób konceptualizacji rzeczywistości”, umożliwia uchwycenie kompletnego zbioru cech „kategorialnych, charakterystycznych, ewaluatywnych” (Bartmiński 2001: 33) przypisywanych pojęciu przez członków danej wspólnoty społeczno-kulturowej, „pozwala ująć całe bogactwo semantyczne słowa, jego miejsce w polu leksykalno-semantycznym oraz w całej sieci relacji konceptualnych” (Bartmiński, Żuk 2007: 33).

Czy i w jakim stopniu taki sposób opisu znaczenia słowa może okazać się przydatny do opisu znaczenia terminów z zakresu leksyki społeczno-politycznej², często wieloznacznych, „wyjątkowo nieprecyzyjnych” (Bartyzel 2002: 7; por. Jamróz 1995: 4), nieostrzych, subiektywnie rozumianych, wieloaspektowych

¹ Rys historyczny rozwoju leksemu *demokracja* i poszerzenie się jego znaczeń w języku polskim został przedstawiony w pracy Stanisława Dubisza (2003: 3–11).

² Samo pojęcie *leksyka społeczno-polityczna* jest wieloznaczne. Zob. Puzyrnyina 2001.

i „polemicznych” (Bartyzel 2002: 9), a przy tym zmiennych historycznie, zależnych w dużej mierze od zmian prawnoustrojowych i światopoglądowych zachodzących w określonych społecznościach, będzie widoczne po dokonaniu zamierzonej analizy.

Wykorzystana baza materiałowa opiera się na trzech typach źródeł: danych systemowych (S), tj. na słownikach języka polskiego dokumentujących stan systemu językowego; danych ankietowych (A) uzyskanych w wyniku badań przeprowadzonych wśród studentów lubelskich uczelni dwukrotnie, w roku 1990 i 2000³ (oznaczonych jako ASA 1990 i ASA 2000) i danych tekstowych, pochodzących z tekstów różnogatunkowych, zaczerpniętych z archiwum dwóch największych dzienników opiniotwórczych o zasięgu ogólnopolskim *Rzeczpospolitej* (Rz) i *Gazety Wyborczej* (GW). Cytaty pochodzące z tekstów potraktowano, podobnie jak w przypadku ankiet, jako odpowiedzi na niejawne pytania o rozumienie DEMOKRACJI.

Każdy typ wykorzystywanych źródeł dostarcza nieco inny obraz analizowanego pojęcia, jak zauważa J. Bartmiński (1998: 67), *uboższy w przypadku systemu, bogatszy gdy chodzi o teksty*.⁴ Uwzględnienie trzech wzajemnie uzupełniających się typów danych pozwala na odtworzenie wielostronnego i możliwie najpełniejszego utrwalonego w języku i kulturze obrazu pojęcia DEMOKRACJA. W tekstach bowiem spotykają się cechy kategoriałno-systemowe, konwencjonalne i indywidualne (Bartmiński 2001: 33).

II. Część ogólna

DEMOKRACJA należy do kluczowych dla naszej współczesności pojęć politycznych. Przyczyniły się do tego przede wszystkim znamienne wydarzenia polityczne związane z upadkiem światowego systemu państw komunistycznych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. „Demokracja stała się symbolem, sztandarem, pod którym zmieniono ustroje polityczne państw. Demokrację – uważa się zarazem za cel przemian ustrojowych. Na demokrację powołują się

³ Materiały ankietowe (A) wzięte do analizy pojęcia *demokracja* zebrano w zespole opracowującym temat *Słownictwo aksjologiczne we współczesnym języku polskim* pod kierunkiem J. Bartmińskiego. Ankietę przeprowadzono każdorazowo wśród 100 studentów lubelskich uczelni, studiujących na różnych kierunkach. W ankiecie sformułowano pytanie: *Podaj, co według Ciebie stanowi o istocie prawdziwej demokracji?* Zebrany materiał opracowała U. Majer-Baranowska (2006: 72–77) z Zakładu Tekstologii i Gramatyki Współczesnego Języka Polskiego UMCS.

⁴ Autorzy analizujący pojęcie RÓWNOŚĆ zaznaczają, że cechy systemowe są najsilniej ustabilizowane w języku, ale jest ich niewiele, cechy wydobyte z badań ankietowych są „obciążone wieloma zmiennymi”, cech ujawniających się na poziomie tekstów jest znacznie więcej, stopień ich stabilizacji jest jednak różny (por. Bartmiński, Żuk 2007: 34–35).

dzisiaj wszystkie siły polityczne różniące się przecież istotnie w swych programach lub ideologiach, a co najmniej w swej kulturze politycznej” (Jamróz 1995: 3). W społeczeństwach byłych krajów komunistycznych zrodziło się przy tym naturalne pytanie: Na czym polega demokracja? (por. tamże s. 4).

Pojęcie DEMOKRACJA jest w Polsce przedmiotem ożywionego zainteresowania politologów, socjologów i filozofów, stąd wielość definicji i perspektyw interpretacyjnych. Zdaniem jednej z najwybitniejszych i najbardziej zasłużonych postaci w etyce polskiej XX wieku, autorki koncepcji tzw. „nauki o moralności”, M. Ossowskiej (1944/1992: 14–15), ustrój demokratyczny to taki ustrój [...] „w którym nie ma uciskających i uciskanych, uprzywilejowanych i upośledzonych, ustrój, w którym w atmosferze swobody każdy rozwinąć może swoje możliwości”. O rozumieniu tego pojęcia mówi też A. Malewska-Szałygin, badaczka z Instytutu Etnologii UW: „To, jak bardzo odmiennie można rozumieć niektóre słowa, najlepiej widać na przykładzie demokracji. Nasi rozmówcy kojarzą ten termin z gospodarką, nie z polityką. Dla nich prawdziwa demokracja to przede wszystkim dobrobyt, a nie wolne wybory. Demokracja to dostatek, a także równość i sprawiedliwość, słowem – nowa lepsza rzeczywistość. Zależnie od kontekstu, demokracja może oznaczać także wzajemny szacunek w rodzinie lub sprawiedliwość społeczną, na wzór wprowadzonej przez Janosika”. Nieco dalej badaczka ta stwierdza: „Polska demokracja również realizuje się przede wszystkim na płaszczyźnie gospodarczej, oznaczając kapitalizm i bezrobocie [...] Często kapitalizm i demokracja używane są więc jako synonimy” („Sprawy Nauki” 2005 nr 1 s. 14). Politolog T. Kowalak (2004: 5) konstatuje: „Pod pojęciem demokracji kryją się różne formy stosunków międzyludzkich, w tym formy rządzenia” i dodaje: „Ustrój demokratyczny stał się w toku [drugiej] wojny [światowej] i po niej w opinii ogromnej części społeczeństw cywilizowanych ustrojem najlepszym, najsprawiedliwszym, gwarantującym najwyższy poziom życia, zapewniającym najwięcej wolności i równości obywateli wobec prawa”. Socjolog Jadwiga Staniszkis stwierdza w jednym ze swoich artykułów: „badania opinii społecznej pokazują, że ponad 70 proc. Polaków rozumie »demokrację« jako »sprawiedliwość«, a tej, ich zdaniem, nie ma” (Rz 26–27 II 2005). Zadaniem J. Bartyzela (2002: 9) omawiane pojęcie jest: „Łatwo uchwytny i zrozumiały (na poziomie przedteoretycznym) w sensie negatywnym, odznacza się ono jednak szczególnym zagmatwaniem i brakiem precyzji przy próbach jego pozytywnego zdefiniowania”. Nieostrość i wieloaspektowość, jak również arbitralność definicji prowadzą wręcz do zaistnienia „ery zamętu w demokracji”, a sam termin staje się często „słowem-pułapką” (tamże s. 18).

Należy podkreślić, że leksem społeczno-polityczny *demokracja* zajmuje wysoką pozycję aksjologiczną wśród polskich nazw wartości. Pojawia się na drugim

miejscu w grupie „nazw wartości animujących różne działania społeczne i kulturowe Polaków w ostatnich dwu wiekach”, obok takich pojęć jak: NARÓD, OJCZYŻNA, PRAWDA I WOLNOŚĆ (5 razy) (Mazurkiewicz 1991: 258). Znajduje się na czele listy, zestawionej w ramach zakończonego w 2003 roku pierwszego etapu prac nad projektem *Słownika pojęć politycznych i społecznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej* (SPPS), wśród pojęć nazywających „transformację ustrojową, przekształcenia społeczne, gospodarczo-ekonomiczne i moralne” Polski (odpowiednio – 44 i 45 poświadczeń).⁵ Wysoką rangę omawianego pojęcia w hierarchii wartości potwierdzają również prowadzone niezależnie od materiału do SPPS prace badawcze, w tym pilotażowe badania ankietowe.⁶ *Demokracja* odnotowana została na liście symboli kolektywnych kultury polskiej M. Fleischera.⁷

III. Część szczegółowo-analityczna

A. Znaczenia leksemu *demokracja* w świetle danych słownikowych

Leksem *demokracja* / *demokracja* pojawia się w polszczyźnie w II połowie XVI wieku⁸ w podstawowym, etymologicznym znaczeniu, a mianowicie jako ‘forma rządów opierająca się na władzy ludu’ (SXVI 1969 t. 4 s. 587). Znaczenie to utrzymuje się na przestrzeni kolejnych stuleci, odnotowuje je również szereg słowników współczesnego języka polskiego. Należy przy tym zaznaczyć, że *demos*, który w myśl zasad demokracji miał rządzić, rozumiano w XVI wieku jako niskie warstwy społeczne, czyli *pospólstwo*⁹, nie zaś jako ogół mieszkańców państwa czy też jako warstwę szlachecką (arystokratyczną). W XVI i XVII

⁵ W omawianej grupie terminów określających transformację społeczno-polityczną wysokie notowania mają również: *niepodległość*, *wolność*, *suwerenność*, *naród*, *państwo*, *społeczeństwo*, *kraj* (Sękowska 2003: 7).

⁶ Zebrane na ich podstawie dane ukazują obraz określonych kategorii politycznych i społecznych, zarysowany w świadomości użytkowników języka krajów, takich jak: Polska, Litwa, Ukraina, Słowacja, Chorwacja i Serbia. Okazuje się, że DEMOKRACJA jest pojęciem „wspólnym” tym krajom, występującym obok takich terminów, jak: NIEPODLEGŁOŚĆ, PAŃSTWO i WŁADZA, przy czym w Polsce, na Ukrainie i Słowacji pojęcie to zajmuje pierwsze miejsce (Dubisz, Porayski-Pomsta, Sękowska 2004: 20–21).

⁷ W porządku rangowym polskich słów zajmuje pozycję 24.

⁸ Hasło *demokracja* nie występuje w *Słowniku staropolskim*, który obejmuje zasób leksykalny polszczyzny pierwszych pięciu wieków jej rozwoju (X–XV wiek).

⁹ W XVI-wiecznych opracowaniach leksykograficznych Jana Mączyńskiego i Ambrosiusa Calepinusa leksem ten został zdefiniowany w następujący sposób „democratia – panowanie pospolitego człowieka, stan a regiment rzeczy pospolitej przez pospólstwo; gdy pospólstwo sobie radne pany w rok, a w rok obiera z pośrodku pospółstwa” (J. Mączyński: *Lexicon* 1564); „rząd w państwie niektórym człowieka pospolitego, który sam sobie rząd wybiera” (A. Calepinus: *Dictionarium decem linguarum* 1588; oba cytaty podaje za: SXVI 1969 t. 4 s. 587).

w. leksem *demokracja* – jako oznaczenie domeny władzy *pospólstwa* – jest przeciwstawiany pozytywnie nacechowanej nazwie *rzeczpospolita* (z łac. *rēspublīcā*), będącej „wspólną rzeczą” narodu polskiego (Dubisz 2003: 4–5).¹⁰ To właśnie leksem oznacza ustrój, ‘stan polityczny państwa, w którym albo wszystkich, albo część z ludu wybrana, ma rząd i najwyższą władzę’ (SL). O wyższości monarchii nad demokracją pisał w XVI wieku P. Skarga „monarchia obraca się w dymokracją naszkodliwszą nade wszystkie rządy” (SXVI). Zróżnicowanie znaczeń leksemu *demokracja* dokonuje się w polszczyźnie dopiero w II połowie XIX wieku. Obrazuje je *Słownik warszawski: Demokracja* to: 1. ‘forma rządu, przy której władza należy do ogółu narodu; gminowładztwo’ i 2. ‘stronnictwo dążące do gminowładztwa’ (SW 1900 t. 1). *Słownik ilustrowany języka polskiego* M. Arcta podaje już 4 znaczenia omawianego leksemu: *demokracja* 1. ‘gminowładztwo, ludowładztwo’; 2. ‘stronnictwo, dążące do zrównania klas społecznych’; 3. ‘żart. niższe warstwy społeczne’; 4. ‘towarzystwo niewytworne, prostacze’ (SIJP 1929: 85). Jako forma ustroju państwa leksem *demokracja* zostaje użyty przez A. Mickiewicza *Demokracja amerykańska żyje w zgodzie z cesarzem Mikołajem (Pielgrzym 72–3* podają za: SJAM 1964 t. 2 s. 61), a w opracowaniach leksykograficznych zostaje zdefiniowany w tym znaczeniu w pierwszym powojennym *Słowniku języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego (SJP Dor 1960 t. 2 s. 76).

We współczesnych słownikach języka polskiego leksem *demokracja* ma łącznie sześć znaczeń, w tym dwa znaczenia potoczne. *Demokracja* to:

1. ‘forma ustroju państwa’ (SJP Szym 1978; PSWP 1996) / ‘ustrój polityczny’ (ISJP 2000), ‘w którym władzę sprawuje społeczeństwo poprzez swoich przedstawicieli’ (USJP 2003) ‘lub określona grupa społeczna (lud, klasa pracująca)’ (SJP Dor 1960); ‘ludowładztwo’ (USJP 2003);

2. ‘państwo o takim ustroju’ (USJP 2003);

3. ‘forma rządów, w której władzę sprawuje lud bezpośrednio lub przez swoich (swobodnie wybieranych) przedstawicieli; władza ludu; ludowładztwo’ (SJP Szym 1978; PSWP 1996);

4. ‘stronnictwo’ / ‘partia’ / ‘grupa społeczna popierająca demokratyczną formę (sprawowania) rządów’ (SJP Dor 1960; SJP Szym 1978; ISJP 2000; PSWP 1996; USJP 2003) i ‘idee demokratyczne’ (SJP Drab 2007).

5. ‘forma organizacji życia społecznego, w której wszyscy uczestniczą w podejmowaniu decyzji, podporządkowują się woli większości i szanują prawa i wolności innych ludzi’ (ISJP 2000); pot. ‘poszanowanie praw i wolności innych ludzi,

¹⁰ „W toku procesu historycznego wyraz *rzeczpospolita* zaczął być rozumiany wężej i oznaczał państwo rządzone przez przedstawicieli narodu, a nie przez jednostkę. Polska z elekcyjnym i słabym monarchą stanowiła *rzeczpospolitą szlachecką*, bowiem to właśnie szlachta a nie król, była podmiotem władzy. Takie rozumienie *Rzeczypospolitej* było w dużym stopniu zbieżne z zawartością słowa *republika*” (Bankowicz 2006: 18).

współdział' / 'współuczestnictwo wszystkich w podejmowaniu decyzji' (USJP 2003).

6. pot. 'prawa, swobody obywatelskie' (PSWP 1996).

Uogólniając, można stwierdzić, że rozpatrywane pojęcie-lexsem definiowane jest w kilku aspektach, w aspekcie:

1. stricte politycznym – jako typ ustroju państwowego, typ partii politycznej,
2. lokalno-wspólnotowym – jako państwo, w którym występuje ustrój demokratyczny,
3. określonych działań politycznych – forma / sposób sprawowania władzy,
4. prawno-politycznym – prawa, swobody obywatelskie,
5. społecznym – jako forma funkcjonowania grupy innej niż państwo (*demokracja w pracy / w rodzinie* ISJP 2000), regulująca stosunki międzyludzkie (por. Porayski-Pomsta 2004: 79).

W pracy przyjęto rozumienie *demokracji* w znaczeniu politycznym jako formy ustroju państwowego¹¹, w którym obowiązuje określony sposób sprawowania władzy. W eksplikacji uwzględniono więc definicje słownikowe 1 i 3. Znaczenia te potraktowano łącznie z tego względu, że współczesne słownikowe eksplikacje obu tych znaczeń przekazują z reguły te same lub bardzo podobne informacje, różniąc się jedynie wyborem wyrażenia hiperonimicznego.¹² Ponadto, jak słusznie zauważa M. Pietrucha (2003a: 15), o wydzieleniu znaczenia węższego, minimalistycznego, ograniczonego do określenia formy sprawowania władzy w państwie, zadecydowała przede wszystkim etymologia słowa, a nie sposoby jego użycia w tekstach. 'Prawa i swobody obywatelskie' traktuję przy tym jako jedną z ważniejszych cech ustroju demokratycznego.

B. Definicja kognitywna *demokracji* na podstawie danych S-A-T

Na podstawie trojkiego typu danych językowych: systemowych, ankietowych i tekstowych (S-A-T) zbudowano definicję kognitywną pojęcia *demokracja* we współczesnym języku polskim. Według A. Wierzbickiej (1985: 12) na „strukturę kognitywną pojęcia” składają się zespoły cech definicyjnych uporządkowanych fasetowo. Takie uporządkowanie pozwala rozpoznać *w jakich aspektach, w jakiej perspektywie, z jakiego punktu widzenia ujmowany jest nazywany przedmiot* (Bartmiński 2001: 33).

¹¹ Należy mieć przy tym na uwadze, że termin *ustrój polityczny* jest zespołem zasad dotyczących władzy publicznej w państwie, metod jej wykonywania, a także oznacza dowolną formę sprawowania władzy publicznej, a więc określony sposób sprawowania rządów.

¹² W SJP Szymczaka i PSWP Zgólkowej dokonuje się rozróżnienia: *forma rządów* i *forma ustroju państwa*.

(1) [Nazwa i jej etymologia:]

Demokracja (śrpol. *demokracja*, *dymokracja* ESJP 2000) to wyraz zażyczone z języka greckiego (USJP 2003) (gr. bizant. *dimokratía*; gr. klas. *dēmokratía* ESJP 2000 t. 1), za pośrednictwem języka łacińskiego (łac. *democratía*), należący do europeizmów (niem. *Demokratie*, ang. *democracy*, franc. *democratie*). Wyraz grecki składa się z dwóch części: *dēmos* – ‘lud’ i *krátos* – ‘siła, moc, władza; siła polityczna’ (NSEJP 2003: 99), a także ‘przewaga’ (grec. *kratéein* ‘być potężnym, silniejszym, mieć przewagę, pokonywać, poskramiać, utrzymywać siłą’ i *kratéesthai* ‘ulegać sile, przemocy’) (ESJP 2000 t. 1 s. 261).

(2) [Kolekcje:]

Według danych słownikowych leksem *demokracja* występował w kolekcji z nazwą *Rzeczpospolita*¹³ oraz z innymi formami sprawowania władzy: *monarchią*, *arystokracją* i *oligarchią* (SJP Dor 1960 t. 2 s. 76).¹⁴ W tekstach *demokracja* wchodzi w kolekcje z licznymi pojęciami-wartościami, wśród których do najczęściej spotykanych należą: *wolność i równość*; *demokracja i sprawiedliwość*; *demokracja i odpowiedzialność*; *demokracja i pluralizm*; *demokracja, wolny rynek i kapitalizm*; *demokracja, pokój i bezpieczeństwo na świecie*, PRAWA CZŁOWIEKA, DEMOKRACJA I PRAWORZĄDNOŚĆ.

(3) [Kolokacje:]

Połączenie wyrazowe *stabilna demokracja* w odniesieniu do ustroju politycznego notuje ISJP Bańki (2000: 256), a *wyznawca, zwolennik demokracji* SJP Szymczaka (1978); leksem *demokracja* występuje w zwrocie *głosić idee demokracji* (USJP 2003). Inne połączenia wyrazowe to: *demokracja antyczna / helłeńska* (SJP Dor 1960), *demokracja szlachecka* (PSWP 1996), *demokracja burżuazyjna, mieszczańska, liberalna, parlamentarna* (SJP Dor 1960), *demokracja socjalistyczna* (SJP Szym 1978), *demokracja proletariacka* (NSEJP 2003), *demokracja kierowana* (PSWP 1996), a nawet wyrażenie pleonastyczne *demokracja ludowa* (USJP 2003). Największa liczba kolokacji odnotowana została w tekstach. Terminologiczny charakter mają często spotykane wyrażenia *demokracja przedstawicielska, konstytucyjna, bezpośrednia, pośrednia, liberalna, formalno-proceduralna*. W wielu kontekstach ma miejsce uściślenie znaczenia pojęcia DEMOKRACJA. Dokonuje się ono przez dodanie określenia, które uwydatnia jeden wybrany aspekt znaczenia, precyzuje je i umieszcza obiekt w określonej, pozytywnej lub negatywnej, perspektywie wartościującej. Do wyrażień nacechowanych pozytywnie należą: *autentyczna demokracja, prawdziwa demokracja, normalna demokracja, nowoczesna demokracja, przyzwoita demokracja, spełniona*

¹³ *Rzeczpospolita i demokracja są to tylko pierwsze święcenia, przygotowujące* (Mickiewicz: Polit. 92 podaje za: SJP Dor 1960 t. 2 s. 76).

¹⁴ *My nie znamy – mówił – tego, co wy nazywacie monarchią, arystokracją, demokracją, oligarchią itd.* (Krasicki: *Mikołaja Doświadczyńskiego Przypadki* podaje za SJP Dor 1960 t. 2 s. 76).

demokracja, demokracja żywa. Negatywne wartościowanie widoczne jest w wyrażeniach: *totalitarna demokracja, sterowana demokracja, minimalna demokracja, demokracja zamknięta, demokracja kontrolowana, demokracja z ograniczonym uczestnictwem, demokracja pozorów, demokracja korupcyjogenna, demokracja bezalternatywna, demokracja „łże-elit”, demokracja polityczno-towarzyska, globalna kosmopolityczna demokracja.* Pewną grupę kolokacji tworzą wyrażenia oparte na metaforze: *demokracja parawanowa, fasadowa, tabloidowa,* które informują o pozorności obyczaju demokratycznego, podkreślają negatywne aspekty funkcjonowania demokracji.

(4) [Synonimy:]

Demokracja to ludowładztwo (SJP Dor 1960; ASA 1990), także – peryfrastycznie: *władza ludu* (ASA 1990; SJP Dor 1960; NSEJP 2003), *rządy ludzi, rządy ludu – czyli klasy pracującej* (ASA 1990).

(5) [Opozycje:]

Demokracja przeciwstawiana jest *absolutyzmowi* (SJP Dor 1960), *dyktaturze* grupy lub jednostki, w tekstach – *komunizmowi* (M. Łukasiewicz komentując wybory parlamentarne 2001 roku w Polsce pisał m.in.: „Przez długie dziesięciolecia byliśmy porażeni ciężką chorobą, jaką był, narzucony nam siłą, system komunistyczny, który wymazywał z teorii i praktyki takie pojęcia, jak demokracja obywatelska, samorządność, wolność gospodarki i swoboda decydowania o własnym losie” (Rz 22 IX 2001), a w Rz 2 XII 2000 można przeczytać: „Różnica między komunizmem a demokracją jest chyba oczywista. Oznacza, między innymi, że są już ludzie dbający o sprawiedliwość i poszanowanie prawa, w tym prawa własności, które jest jednym z fundamentów demokracji”), w ankietach (ASA 2000) – ogólnie *ustrojowi totalitarnemu, autorytarnemu, tyranii.*

Szczegółowo, na poziomie leksykalnym wyróżniane opozycje to współcześnie:

D : *totalitaryzm (totalizm)* – ogólniej też *wszechwładza, autokracja, autokrytyzm, absolutum dominium, jedynowładztwo, samowładztwo, despotyzm, tyrania, dyktatorstwo, junta, reżim / reżym, autarchia* (PSWP 1996).

D : *monarchizm (rządziej)* – opozycja ta pojawia się w kontekście państw europejskich, które zachowały monarchię: „Według sondaży 80 procent Szwedów pragnie zachowania monarchii, a jedynie 16 procent opowiada się za zmianą ustroju na republikański. Jednak są i przeciwnicy Karola XVI Gustawa. Dla nich utrzymywanie monarchii w jednym z najbardziej demokratycznych społeczeństw świata to paradoks. [...] Również do zagorzałych antyroyalistów, którzy występowali w parlamencie z wnioskiem o zniesienie monarchii, należy lider Partii Lewicy Lars Ohly. – »Monarchia to relikty czasów feudalnych, umacniający tylko podział społeczeństwa na klasy« – mówi »Rz«. »W demokracji urzędu nie powinno się dziedziczyć. Monarchia wymaga poddaństwa wobec zwierzchnika państwa,

kłaniania się i walki o względy. To niegodne naszego społeczeństwa« – ocenia” (Rz 29 IV 2006).

D : *anarchia* – „Demokracja nie równa się anarchia. Egzekwowanie praw demokratycznych to nie jest autokracja, podobnie jak nieegzekwowanie nie jest demokracją. Demokracja nie polega tylko na tym, iż jest parlament i parlamentarzyści, ale polega na tym, że są prawa i że są praworządni obywatele” (Rz – Plus Minus 17 VIII 2002).

(6) [Kto jest źródłem / podmiotem władzy (zwierzchniej)?]

W ustroju demokratycznym źródłem władzy jest *wola większości obywateli* (SJP Szym 1978) *okazywana periodycznie w dokonywanych wyborach* (PSWP 1996), władzę zaś sprawuje *społeczeństwo poprzez swoich przedstawicieli* (USJP 2003); źródłem władzy jest *naród* (SJP Dor 1960; ASA 1990) lub określona grupa społeczna: *lud* (SJPSzym 1978; PSWP 1996; NSEJP 2003), a w społeczeństwach klasowych *klasa panująca* (SJP Dor 1960).¹⁵

Według wypowiedzi ASA z 1990 roku rządy sprawuje *lud* w znaczeniu *klasy pracującej*, teoretycznie bądź faktycznie (*teoretycznie rządy ludu, faktycznie rządy ludu*), *większość (ludzi)*, *wszyscy obywatele*.

(7) [Na czym opiera się demokracja? / Co stanowi fundament demokracji?]

Według PSWP pod red. Zgółkowej „Demokracja opiera się na uznaniu wartości i poszanowaniu podstawowych praw jednostki ludzkiej, takich jak: wolność osobista, wolność słowa i wyznania, prawo do zgromadzeń i zrzeszania się, formowania partii politycznych” (PSWP 1996).

W rozumieniu młodych respondentów ankiety (ASA 2000) demokracja wiąże się najściślej z wartościami etycznymi: *wolnością człowieka*, rozumianą bardzo szeroko i *równością wszystkich ludzi*. Z wielu aspektów wolności człowieka za najważniejszą i najistotniejszą uznano *wolność słowa* i *wolność myśli* oraz *wolność wyznania* i *wolność sumienia*. W 2000 roku respondenci wymieniali również, aczkolwiek nieco rzadziej, *wolność druku* i *wolność zrzeszania się*. Jednocześnie częściej przypominali o *wolności myśli, poglądów, przekonań* i *wolności wyboru* (ASA 2000). Podstawą demokracji jest równość: „Demokracja to system oparty na równości. Na równym dostępie do praw szans i możliwości” (Rz 3 IX 2004). Obok *wolności* i *równości* jądro aksjologiczne demokracji tworzy *sprawiedliwość* (ASA 1990 i 2000). W warstwie etycznej w 1990 i 2000 r. jako

¹⁵ W demokracji burżuazyjnej klasą tą jest burżuazja, w *szlacheckiej* szlachta (SJP Dor 1960). W demokracji ludowej rzeczywistą władzę sprawuje partia komunistyczna (SJP Szym 1978), natomiast władza zwierzchnia należy do *mas ludowych z klasą robotniczą na czele* (SJP Dor 1960). W ustroju demokracji proletariackiej / socjalistycznej zwierzchnia władza należy do *ludu pracującego* (SJP Dor 1960). W znaczeniu węższym w demokracji rządzą wybrani w głosowaniu *przedstawiciele większości społeczeństwa* (ISJP 2000). W demokracji ateńskiej tylko część obywateli [...] brała udział w rządzeniu państwem (SJP Dor 1960).

wyznaczniki *demokracji* wymieniano także: *uczciwość i poszanowanie godności człowieka*, a w 1990 roku: *prawdę, zasady moralne, uznanie człowieka i jego dobra za najwyższe wartości* (człowiek i jego dobro są na pierwszym miejscu – ASA 1990).

Według danych tekstowych podstawę *demokracji* stanowią *głęboko uwewnętrznione tradycje, obyczaje, nawyki obywatelskie, a przede wszystkim zespół podstawowych, podzielanych przez wszystkich wartości; [Demokracja] Aby trwać, potrzebuje zakorzenienia w sferze trwałych wartości predemokratycznych* (Rz 15 XII 2001). Są to w pierwszej kolejności wartości etyczne / moralne, bez których *demokracja ulega erozji; nawet w obliczu [...] wojny demokracja nie może – i nie wolno jej – odstąpić od swoich moralnych wartości* (Rz 13 X 2001). Fundamentem współczesnej demokracji są *prawa człowieka, czyli to osoba ludzka jest jej podmiotem* (Rz 14 IV 2001). Jednym z filarów demokracji jest *prawo własności*.

(8) [Co jest gwarancją funkcjonowania demokracji?]

Gwarancją funkcjonowania ustroju demokratycznego jest *praworządność* (ASA 1990 i 2000), rozumiana jako *prawkładowe funkcjonowanie prawa, przestrzeganie prawa, prawo, praworządne sądy, niezawisłość sądów oraz poszanowanie praw człowieka*.

O istocie demokracji stanowi *tolerancja* (ASA 1990); *brak jakiegokolwiek dyskryminacji wobec kogokolwiek* (ASA 2000), a także *właściwy układ stosunków pomiędzy ludźmi / organizacjami* (ASA 1990), *współdziałanie, współpraca, szacunek dla jednostki, niezależność, autonomia*.

Do istotnych elementów politycznych stanowiących o istocie demokracji należała według ASA 1990 *wielopartyjność*. O istocie demokracji stanowią również w świetle danych tekstowych niezależne partie.

Według danych ankietowych za istotny wyznacznik demokracji w sensie ekonomicznym respondenci uznali *wolną konkurencję i wolny rynek / wolność rynku* (ASA 2000).

(9) [Co zapewnia / gwarantuje demokracja ludziom?]

Demokracja przyznaje *wszystkim obywatelom swobody i prawa polityczne zapewniające im udział w sprawowaniu władzy* (SJP Szym 1978), *zapewnia wolne, niezależne wybory do władz* (PSWP 1996; ASA 1990), w których *wszyscy obywatele mają prawo głosowania i kandydowania, a także prawo każdego człowieka do uczestniczenia we władzy oraz współdziałania obywateli w rządzeniu państwem (każdy obywatel ma prawo i możliwość wpływać na decyzje podejmowane przez władzę poprzez swoich przedstawicieli posłów, senatorów itp.)* (ASA 1990) (w 2000 roku *współdziałania obywateli w rządzeniu państwem* podało 14 osób).

Demokracja powinna gwarantować *uszanowanie godności człowieka oraz poszanowanie [jego] praw* (ASA 2000).

(10) [Skutki demokracji / Co przynosi demokracja:]

Rządy demokratyczne zapewniają *optymalne warunki dla rozwoju każdego człowieka* (ASA 1990). Demokracja przynosi *dobrobyt i subiektywną wolność* (Rz 30 IX 2000); jest jednym z największych źródeł *poczucia bezpieczeństwa* (Rz 15 IX 2001). „Demokracja przy wszystkich swych słabościach daje możliwość obrony wartości: religii, zasad moralnych, dziedzictwa historycznego i narodowej wspólnoty” (Rz dodatek/Plus Minus 17 VIII 2002).

(11) [Demokracja jako obiekt, cel, coś pożądanego / Czego wymaga demokracja?]

Według PSWP pod red. Zgólkowej demokracja wymaga *walki* (PSWP 1996) i *obrony*. „Demokracji nie otrzymuje się raz na zawsze jako prezentu. O nią trzeba zawsze walczyć. Trzeba jej bronić.” (GW nr 244, wydanie waw 18 X 2007). W świetle danych tekstowych demokracja wymaga *promocji*. Demokracji trzeba się *uczyć*, należy ją *pielegnować*, *wspierać*, *budować* i *wzmacniać*.

(12) [Czym demokracja nie jest? / Co jest zaprzeczeniem demokracji?]

Demokrację pojmowano pierwotnie jako formę rządów ludu. Na wzór słowa *demokracja* utworzono później terminy o podobnej strukturze słowotwórczej: *aristokratia* – ‘panowanie najlepszych’, ‘rząd obywateli najznakomitszych, władzę najwyższą sprawujących’ (Linde podaje za NSEJP 2003)¹⁶, *timokratia* ‘władza dostojnych’ (u Platona), *ploutokratia* ‘rządy bogaczy’ (u Ksenofonta) i *ochlokratia* ‘rządy motłochu’ (u Polibiusza). Serię wymienionych nazw greckich z *-kratia* pomnożono w polszczyźnie w czasach nowożytnych, głównie w XIX i XX wieku: *hierokracja* / *klerokracja* / *teokracja* – ‘rządy kleru’, *nomokracja* – ‘rządy prawa’, *biurokracja* – ‘system rządów urzędniczych, nadzwyczaj formalistycznych’, *pajdokracja* – ‘rządy dzieci’, ‘rządy ludzi bardzo młodych, niedoświadczonych; grupa takich ludzi sprawujących rządy’; *technokracja* – ‘rządy inżynierów’, ‘prymat, panowania techniki, techników w życiu społeczno-państwowym’ i *sejmokracja* (ESJP 2000; NSEJP 2003).

Wynaturzoną formą demokracji jest *ochlokracja* – ‘rządy tłumu, motłochu’ (PSWP 1996). Ponadto demokracja może stworzyć *tyranię większości* lub przerozdzić się w *anarchię*.

(13) [Jakie są choroby (współczesnych) demokracji?]

W ASA 2000 respondenci stwierdzili, że *demokracja to system wysoce korupcyjny. O istocie demokracji stanowią pieniądze, walka z korupcją* (ASA 2000). Również według danych tekstowych jedną z *najgroźniejszych chorób wolnorynkowej demokracji jest korupcja*. Inne wymieniane „choroby” to: *konsumeryzm*, *nepotyzm*, *klientelizm*, *zagarnianie środków publicznych*, *ciągły wyścig polityków*

¹⁶ A także ‘przemoc możniejszych obywateli w jakimkolwiek rządzie’ (L), a w SWil.: ‘możnowładztwo’, ‘bogatsza, znakomitsza klasa ludności’, ‘pańskość’, ‘przepych’ (podaje za NSEJP 2003: 99–100).

w celu przypodobania się wyborcom, brak zaufania do polityków i partii politycznych oraz populizm; fałszywy pluralizm, wolność słowa rozumiana w sposób absolutny.

(14) [Co ogranicza demokrację? Jakie zjawiska zagrażają demokracji?]

Rządy wybrane w demokratycznych wyborach ogranicza *globalizacja* oraz towarzyszące jej zjawiska (Rz 14 IV 2001). „Ani rynek, ani demokracja nie potrafią skutecznie sobie poradzić z wyzwaniami globalizacji – z terroryzmem, ruchami ekstremistycznymi, sprzeciwem wobec polityki i kultury amerykańskiej, z imigracją, konfliktami etnicznymi itd. Nawet kraje najbogatsze, praktykujące liberalną demokrację, nie potrafią rozwiązać problemów bezrobocia, nowej biedy, zniewolenia przez konsumpcję” (GW nr 175, wydanie waw 28 VII 2007).

Demokracji zagraża *libertynizm*. Istotnym zagrożeniem jest to, że „w dzisiejszych demokracjach władzę polityczną zastępuje władza ekonomiczna, czyli ta niewybieralna. A obywatela wypiera konsument” (GW nr 275, wydanie waw 24 XI 2007).

* * *

Dokonana analiza trojkiego typu danych – systemowych, tekstowych i ankietowych – prowadzi do ustalenia zespołu cech przypisywanych DEMOKRACJI, rozumianej jako ‘ustrój polityczny’ przez użytkowników współczesnego języka polskiego. Przyporządkowane one zostaną poszczególnym aspektom, wymiarom pojęcia DEMOKRACJA.

W aspekcie politycznym DEMOKRACJA oznacza dla Polaków przede wszystkim *wolne wybory, wielopartyjność, praworządność* oraz zgodnie z etymologią – *władzę ludu / rządy ludu*. W aspekcie ekonomicznym utożsamiana jest z *kapitalizmem i wolnym rynkiem*. W społecznym o istocie DEMOKRACJI stanowi szeroko rozumiana *wolność*, konkretne *wolności* i swobody obywatelskie (zwłaszcza *wolność słowa*) oraz w mniejszym stopniu *równość*. W aspekcie etycznym DEMOKRACJA opiera się na *wartościach*, a jej nieodłącznym elementem jest przede wszystkim *sprawiedliwość* i *poszanowanie praw człowieka*.

Szczegółowego przeanalizowania wymaga, jak pojęcie DEMOKRACJA jest interpretowane przez nadawców w różnych ideologicznych odmianach dyskursu politycznego. W związku z tym analizie należałoby poddać materiał językowy pochodzący z czasopism o różnych orientacjach ideowych, deklarujących swoją lewicowość i prawicowość, a nawet swoje antydemokratyczne nastawienie. Pokazanie różnych profili pojęcia oraz różnych punktów widzenia oraz stojących za nimi systemów wartości będzie przedmiotem osobnego opracowania.

Literatura

- Bankowicz Marek, 2006, *Demokracja. Zasady, procedury, instytucje*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bartmiński Jerzy, 1988/2007, *Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji słowa*, [w:] *Konotacja*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 169–183 [przedruk w: Bartmiński Jerzy, 2007, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 42–51].
- Bartmiński Jerzy, 1990, *Kolekcja w strukturze tekstu ustnego*, [w:] *Tekst w kontekście. Zbiór studiów*, red. Teresa Dobrzyńska, Wrocław-Warszawa-Kraków: Wydawnictwo PAN, s. 155–174.
- Bartmiński Jerzy, 1998, *Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu matki*, [w:] *Język a Kultura*, t. 12, *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, red. Janusz Anusiewicz, Jerzy Bartmiński, Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, s. 63–83.
- Bartmiński Jerzy, 2001, *O językowym obrazie świata Polaków końca XX wieku*, [w:] *Polszczyzna XX wieku. Ewolucje i perspektywy rozwoju*, red. Stanisław Dubisz, Stanisław Gajda, Warszawa: Dom Wydaw. Elipsa, s. 27–53.
- Bartmiński Jerzy, Żuk Grzegorz, 2007, *Polnisch RÓWNOŚĆ ‘Gleichheit’ im semantischen Netz. Kognitive Definition der RÓWNOŚĆ ‘Gleichheit’ im Polnischen*, [w:] Bock Bettina, Lühr, Rosemarie (Hg.): *Normen- und Wertbegriffe in der Verständigung zwischen Ost- und Westeuropa. Akten der internationalen Arbeitstagung 27. / 28. Februar 2006 in Jena*, Frankfurt / M: Peter Lang Verlag, s. 33–68.
- Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska Stanisława, 1998, *Profile a podmiotowa interpretacja świata*, [w:] *Profilowanie w języku i w tekście*, red. Jerzy Bartmiński, Ryszard Tokarski, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 211–223.
- Bartyzel Jacek, 2002, *Demokracja*, Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne.
- Dubisz Stanisław, 2003, *Historia leksemu demokracja w języku polskim (analiza leksykograficzna)*, „Poradnik Językowy” z. 3, s. 3–11.
- Fleischer Michael, 2003, *Stabilność polskiej symboliki kolektywnej*, [w:] *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 107–143.
- Grzegorzczkowska Renata, 2001, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jamróz Adam, 1995, *Demokracja*, Białystok: Temida 2.
- Język – polityka – społeczeństwo. Słownik pojęć politycznych i społecznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej*, red. Stanisław Dubisz, Józef Porayski-Pomsta, Elżbieta Sękowska, Warszawa: Elipsa, 2004.
- Kowalak Tadeusz, 2004, *Eseje o demokracji*, Białystok: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku.
- Majer-Baranowska Urszula, 2006, *Demokracja*, [w:] *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 72–77.
- Mazurkiewicz Małgorzata, 1991, *Stan prac nad słownikiem aksjologicznym*, [w:] *Język a Kultura*, t. 2: *Zagadnienia leksykalne i aksjologiczne*, red. Jadwiga Puzynina, Jerzy Bartmiński, Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, s. 257–264.
- Ossowska Maria, 1994/1992, *Wzór demokracji. Cnoty i wartości*, Lublin: Daimonion.
- Pietrucha Monika, 2003, *Profile pojęcia demokracja we współczesnym języku polskim*, [w:] *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, red. Jerzy Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 273–307.

- Pietrucha Monika, 2003a, *Wartościowanie w słowniku (na przykładzie hasła demokracja)*, „Poradnik Językowy” z. 3, s. 12–21.
- Porayski-Pomsta Józef, 2004, *Konkretyzacja znaczeń pojęć-leksemów demokracja i demokratyczny we współczesnej prasie polskiej*, [w:] *Język – polityka – społeczeństwo. Słownik pojęć politycznych i społecznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej*, red. Stanisław Dubisz, Józef Porayski-Pomsta, Elżbieta Sękowska, Warszawa: Elipsa, s. 75–84.
- Puzynika Jadwiga, 2001, *Leksyka społeczno-polityczna w opisie słownikowym*, [w:] *Nie bez znaczenia... Prace ofiarowane Profesorowi Zygmuntowi Saloniemu z okazji jubileuszu 15000 dni pracy naukowej*, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu, s. 229–234.
- Rozmowy na targu w Nowym Targu, czyli z góralami o polityce. Z dr Anną Malewską-Szałygin, z Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej UW rozmawia Waleria Kozuszniak*, „Sprawy Nauki. Biuletyn Komitetu Badań Naukowych” 2005 nr 1 s. 14–15.
- Sękowska Elżbieta, 2003, *Horyzont polityczny współczesnych Polaków*, „Poradnik Językowy” z. 4, s. 3–15.
- Wierzbicka Anna, 1985, *Lexicography and Conceptual Analysis*, Karoma: Ann Arbor.

Wykaz skrótów

- SXVI – *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. Maria Renata Mayenowa i Franciszek Peplowski, t. 1–31, A-P, Ossolineum 1966–2003.
- SL – M. Samuel Bogumił Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, Warszawa 1807–1814 [II wyd. Lwów 1854–1860].
- SWil – *Słownik języka polskiego* wyd. przez Orgelbranda, Wilno 1861.
- SW – Jan Karłowicz, Adam Kryński, Władysław Niedźwiedzki, *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, Warszawa [1900–1927], wyd. fotooffsetowe: PIW, 1952.
- SIJP – Michał Arct, *Słownik ilustrowany języka polskiego*, wyd. 3, Warszawa 1929.
- SJAM – *Słownik języka Adama Mickiewicza*, red. Konrad Górski i Stefan Hrabiec, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964, t. 2.
- SJPDor – *Słownik języka polskiego*, red. Witold Doroszewski, t. 1–11, Warszawa: PWN, 1958–1969.
- SJPSzym – *Słownik języka polskiego*, red. Mieczysław Szymczak, t. 1–3, Warszawa: PWN, 1978.
- PSWP – *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, red. Halina Zgółkowa, t. 1–50, Poznań: Wydawnictwo Kurpisz, 1994–2005.
- SSyn – Andrzej Dąbrówka, Ewa Geller, Ryszard Turczyn, *Słownik synonimów*, wyd. 2, Warszawa 1996.
- ESJP – Andrzej Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 1–3, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.
- ISJP – *Inny słownik języka polskiego*, red. Mirosława Bańko, t. 1–2, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.
- NSEJP – Krystyna Długosz-Kurczabowa, *Nowy słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 2003.
- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego PWN*, red. Stanisław Dubisz, t. 1–4, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003.
- SJPDrab – *Słownik języka polskiego PWN*, red. Lidia Drabik, Elżbieta Sobol, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007.

THE CONCEPT OF DEMOCRACY IN CONTEMPORARY POLISH:
TOWARDS A COGNITIVE DEFINITION

An attempt is made in the paper to reconstruct the concept of DEMOCRACY in contemporary Polish by means of the cognitive definition, proposed in the writings of Jerzy Bartmiński (1988-2007). In order to reconstruct the possibly fullest picture of the concept, entrenched in language and culture, three complementary sources of data are used: systemic data, questionnaires and texts (journalistic texts of various genres, from the dailies *Rzeczpospolita* and *Gazeta Wyborcza*).

In the theoretical part of the article, the author presents an understanding of democracy, referring to the views of political scientists, sociologists, philosophers and linguists. Then she discusses the rank of the concept relative to other Polish value terms, on the basis of the relevant research (e.g. M. Fleischer's research on collective symbolism). In the analytical part, the author presents the meanings of the lexeme *demokracja* 'democracy' identified on the basis of dictionary definitions: 1. a political system; 2. a country with such a system; 3. a form of government; 4. a political party/a social group supporting the democratic form of government; 5. a way of organizing social life; 6. civic rights. Then a political understanding of democracy is accepted, as a political system in which a specific form of government is practised. On the basis of three types of data, the author identifies the defining (base) features of democracy, correlated with specific aspects of the concepts. In the political sense, democracy for speakers of Polish is above all associated with free elections, a multi-party system, law-abiding behaviour and, as the word's etymology suggests, with the power of the people. In the economic sense, democracy is associated with capitalism and a free market. In the social sense, democracy is characterized by freedom, specific civic rights (especially the freedom of speech) and equality. In the ethical sense, democracy is based on values and its inalienable element is above all justice and respect for human rights.